

Рецензії

ВАГОМИЙ ЗДОБУТОК ФРАНКОЗНАВСТВА

Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поетики. Монографія. — Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. — 488 с.

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. у франкознавстві спостерігається справжній злет. Монографії Т.Гундорової і О.Луцишин, Н.Тодчук і М.Ткачука, А.Швець і Р.Чопика, Т.Пастуха і Н.Тихолоз, Я.Мельник, Б.Тихолоза й автора цих рядків сьогодні, сказати б, у всіх на вустах. Проте з-поміж них вигідно вирізняється праця В.Корнійчука “Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поетики” (Львів, 2004) — найбільша за обсягом, широко закроена і, мабуть, найглибша від часу виникнення франкознавства. Прикметно, що вона з’явилася майже напередодні ювілейного — 150-го року від дня народження поета.

Уже сама назва монографії засвідчує, що її автор робить огляд усієї ліричної творчості письменника. Справді, “поезія І.Франка, — вважає В.Корнійчук, — це своєрідний ліричний універсум, художня рецепція мінливого світу, “ізмарагдне” віддзеркалення особи автора, “частина його серця, його живої душі і його нервів” (с. 5–6). На універсальність претендує й підхід автора до вивчення Франкової лірики. Монографія відкриває перед читачем нові обрії для майбутніх студій. В.Корнійчук маніфестує чотири аспекти дослідження: 1) еволюційно-естетичний (спостереження над розвитком естетичної свідомості); 2) генологічний (аналіз жанрової системи); 3) ейдологічний (визначення основних параметрів образного світу); 4) ритміко-інтонаційний (дослідження гармонії ритму і змісту). Студіюючи весь обшир Франкової лірики, годі обійтися без структуралістської, компаративістичної, психоаналітичної,

наратологічної, герменевтичної, формально-змістової та інших методик.

“Як пізнати Франкові “секрети поетичної творчості”? Чим відкрити той універсальний світ, що він створив “з власного серця і крові”? (с. 12) — запитує себе й нас автор. І віднаходить цей ключ у царині поетики. Найбільш зручним для себе і вдалим “для розуміння естетичних намірів поета” він обирає визначення Р.Гром’яка, який вважає, що поетика це “сукупність, інтенціонально зорганізована система прийомів художнього вираження, ланка, що концентрує в собі функціональну природу естетичної комунікації, художньої сугестії” (с. 12).

Одразу впадає у вічі, що майже дві третини обсягу книжки становить дослідження тенденцій, закономірностей та парадоксів розвитку естетичної свідомості І.Франка (Розділ 1. “Між прологом та епілогом: еволюція естетичної свідомості поета”). Власне, давно на порі написання своєрідної символічної біографії письменника, в якій акцентувалося б на тих чи тих подіях у житті письменника, що певним чином формували психологію його творчості. Адже охопити творчий універсум поета неможливо без вивчення лектури, обставин особистого, інтимного життя, арештів, впливу М.Драгоманова, конфліктів з українською, з одного боку, і польською, з другого, громадами, а також атмосфери Львова, Відня, перебігу важкої недуги останніх років життя тощо. Ясна річ, усе це не являє собою спеціального предмету даної студії. Однак деякі причини до ство-

рення такої біографії тут віднаходимо.

Так, ведучи мову про ранню творчість І.Франка, дослідник стверджує: “Мимоволі в дитячій свідомості відбулося явище емпатії (“учування”), співпереживання, причетності до світу природи і людини, зароджувалися перші естетичні почуття, що згодом формуватимуть образну палітру Франкових творів, визначатимуть її кольорову гаму, програмуватимуть характер світосприймання митця” (с. 21). Начитаність і глибока літературна ерудиція Франка-гімназиста і студента сублімувалися в його ранній творчості в захоплення неймовірними подіями, любовними драмами, героїчними постатями. В.Корнійчук має цілковиту рацію: “Розкриваючи причини естетичної переорієнтації Франка у 1876 р., дослідники чомусь забувають наголосити, що це був найщасливіший період життя поета. Він кохав Ольгу Рошкевич, і вона відповідала йому взаємністю” (с. 53), — бо, справді, саме на духовно-емоційному піднесенні розпочалася Франкова “поезія бунту і політичного пророцтва. На зміну Джеджаликові приходить Мирон, а з ним і перше роздвоєння поетового духу — між соціалізмом і націоналізмом”, тим-то в його душу заповзають розчарування, зневіра та відчай, що, звичайно, не могло не позначитися на його ліриці, яка набуває “медитативного, рефлексійного забарвлення” (с.62). Прискіпливе вивчення епістолярію І.Франка та спогадів його сучасників дає дослідникові змогу глибоко зондувати психологію митця, його естетичну свідомість.

Звідси впливає ще одна порушена В.Корнійчуком вкрай важлива проблема — періодизації Франкової творчості. Проблема належить до найскладніших, адже Франко — той письменник, творчість якого важко періодизувати. У його творах співіснують різні тенденції, елементи “старого” й “нового” стилю, які по-різному поєднуються і трансформуються. “Обличчя” творчості того чи того часу можна визначити, на нашу думку, лише за домінантними ознаками, поруч із якими ще існують давніші й водночас зароджуються й уже функціонують нові, характерні для наступного періоду. При цьому еволюція Франкової творчості, на нашу думку, не виглядає як по-

ступальний і рівномірний рух. Її динаміка складніша й різноманітніша, покликана багатьма факторами об’єктивного та суб’єктивного характеру.

В.Корнійчук виокремлює “п’ять своєрідних сфер естетичної свідомості, що об’єктивуються у відповідні художні картини світу з притаманною їм проблематикою і поетикою”, й умовно надає їм таких хронологічних меж: 1) 1873—1876 рр. (лірика “молодечого романтизму”); 2) 1876—1889 рр. (поезія пророцтва і бунту); 3) 1890—1900 рр. (поезія “болю існування”); 4) 1901—1906 рр. (трансцендентність художнього слова) і 5) 1907—1916 рр. (поезія років недуги). До того ж дослідник зазначає, що в “кожному з цих періодів домінують не тільки характерні мотиви, почуття, настрої, а й незвичайна інтерпретація світу, особливе вираження естетичного ідеалу” (с. 19).

Автор монографії досліджує поезію І.Франка за збірками — від “Балад і розказів” до “Semper tiro”. Слід зазначити, що трьом останнім збіркам поета — “Давнє й нове”, “Вірші на громадські теми” та “Із літ моєї молодості” — В.Корнійчук надає значно менше уваги, ніж попереднім. Це можна, вочевидь, пояснити тим, що багато поезій із цих збірок входили до попередніх книжок поета. Проте не можна не звернути уваги на Франків феномен переписування власної творчості, зокрема поетичної. Подекуди поет суттєво змінював текст того чи того вірша, його формальну структуру (додавався чи знімався заголовок, епіграф, присвята тощо), а це, своєю чергою, впливало на семантику твору — у солідній монографії цей факт мав би бути згаданий. Мабуть, не можна залишати поза увагою й тих Франкових поезій, які не ввійшли до збірок (із них В.Корнійчук аналізує тільки “Майові елегії”). У франкознавстві, зрештою, побутує думка, що ці поезії також становлять окрему збірку, яка складається в рецепції читача. Крім того, хіба не можна зробити припущення, що написана у хвилини сумніву та зневіри поезія “Самотній, хворий, думаю в хатині...” (1878), де є такі рядки: “Мов серед пустині, / Жию серед людей, і кожда річ / Мертве лице до мене обертає, /

В воді, мов в мозгу, всякий слід щезає”, могла стати прототекстом для поезій “Із днів журби”? А, наприклад, “Смерклося. Тихо круг мене, мов в гробі...” — до “Зів’ялого листа”? Звісно, В.Корнійчук не конче мусив би цю думку обстоювати, проте звернути увагу літературознавців на такий феномен Франкової творчості, певна річ, слід було. Це, так би мовити, *cum grano salis*...

Проте безперечна заслуга монографії полягає в тому, що в широкий контекст Франкової творчості учений вводить поезію останніх років життя, яка, на його думку, “свідчила про новий злет духу письменника в царині змісту” (с. 167). Особлива емоційна ліро-епічна картина світу, незвичайний обсерватор, який документує всі жахи російської інвазії, хоча й відчуває власне фізичне безсилля, — ось основні риси цих творів, на яких акцентує дослідник.

Монографія “Ліричний універсум Івана Франка” відкриває перед читачем широкий інтертекстуальний обрій. В.Корнійчук послідовно веде мову про лектуру поета в різні роки його життя, по змозі реконструює Франкові перцепції тих чи тих літе-

ратурних текстів, відтворює “сліди перечитання” їх у ліриці митця, з’ясовує генезу мотивів. Одразу помітна заглибленість автора монографії у світ “Зів’ялого листа”. Це й не дивно, адже саме йому пощастило відкрити для сучасного читача щоденник самогубця, який, безперечно, став одним із джерел ліричної драми. В.Корнійчук виокремлює й інше, не менш важливе джерело — збірку Я.Каспровича “Miłość” (1895). “Опинившись у химерному, ілюзорному світі власної мрії, поет, можливо, не без впливу Я.Каспровича, використовує сценарій знайденого “дневника” і творить міф самогубства свого героя” (с.116). Франкознавці часто полемізували з приводу джерел “Зів’ялого листа”, прототипів ліричного героя та суб’єкта його любовної пристрасі, рецензії В.Щурата на збірку й відповіді І.Франка на неї, врешті, навколо стосунку поета до декадансу. Поставлено тут ще аж ніяк не всі крапки над “і”, бо проблеми, порушені з цього приводу, ускладнюються ще й духом часу, в який творилося “Зів’яле листа”. Чим іще можна пояснити, наприклад, такий перегук поезій І.Франка й Ш.Бодлера?

І.Франко:

За що, красавице, я так тебе люблю,
Що серце треплеться в грудях несамовито,
Коли проходиш ти повз мене гордовито?
За що я тужу так, і мучусь, і терплю?

Чи за той гордий хід, за ту красу твою,
За те таємне щось, що тліє полускрито
В очах твоїх і шепче: “Тут сповито
Живую душу в пелену тісну”?

Ш.Бодлер:

До перехожої

Ревіли вулиці оглушливо навкіл.
Велична, в траурі, з поставою стрункою
Вона проходила, розкішною рукою
Ледь підіймаючи шовковий свій поділ,

І на лиці її відбилосся страждання.
А я, здригаючись, намов шаленець, пив
З її небесних віч, де зріли зблиски злив,
Чудову лагідність і вбивче равання.

Мабуть, не лише тим, що нашому авторові поезія Бодлера була відома...

Студія В.Корнійчука має і досить яскравий психоаналітичний вимір. Лірика “видається” дослідникові тим непомільним індикатором, що висвічує найінтимніші

Часом причується, що та душа живая
Квилить, пручається — тоді глибокий сум
Без твого відома лице твоє вкриває.

Тоді б я душу дав за тебе. Та в ту ж мить
З твоїх очей мигне злий насміх, гордість, глум,
І відвертаюсь я, і біль в душі щемить.

Ще блискавка... І ніч! Ти на коротку мить,
О вродо, піднести здолала дух мій кволий.
Це фатум — знов тебе у вічності зустрить?

У дальньому краю? Запізно! Вже ніколи!
Не відав я твоїх, ні ти моїх доріг, —
О знала б ти, як я тебе кохати міг!
(Переклад М. Москаленка).

настрої та переживання автора (с. 16). Творчі злети й падіння І.Франка автор монографії влучно пов’язує з особистим життям поета, з географією його буття. Як умови життя, життєві обставини впливають на творчість і як сама творчість викристалі-

зовувала нові сюжети й мотиви, — над цими проблемами В.Корнійчук неодноразово замислюється. “Похмурі будні, затьмарені народним лихом, невизначеність власного становища, відсутність умов для нормальної творчості, неясність особистих перспектив пригнічували поета, роз’ятрували його нічні думи” (с. 82). Далі читаємо: “А втім, гіркі умови не змогли зламати Франка, похитнути волю, бажання працювати і змагатися з обставинами. Тому навіть у часи мінору й меланхолії з’являлися у його творчості такі художні вершини, як “Паде додолу листя з деревини...”, “Ляхам”, “Розвивайся ти, високий дубе...”, “Vivere memento!” (с. 83).

Наведемо ще кілька цитат: “Рік одруження з Ольгою Хоружинською (1886) приніс “Ідилію” — казкову версію вічної жаги людини до прекрасного” (с. 85). Збіркою “Із днів журби” (1900) “І. Франко виходить до людей без маски, знесилений журбою, роздертий ваганнями, побитий життям [...]. Боротьба “за правду, за добро, за волю” виявилася марною, а мандрівка до “сонячних палат” — романтичною ідилією” (с. 121). “Якщо ж згадати, що тієї гіркої зими (22 січня 1902 р.) поет передбачив свій смертний вирок “Ти знов літаєш надо мною, галко...”, то можна зрозуміти його зацьковану душу, в якій загніздилися чорні думки про близький неминучий кінець” (с. 135).

У другому розділі (“Симфонія жанрів”) В.Корнійчук порушує родово-жанрові проблеми Франкової лірики, встановлюючи загальну тенденцію її розвитку: “Якщо в його ранніх віршах ще переважають запізнені романтичні тенденції, баладні конфігурації та ліро-епічні історичні сюжети, то у другій і третій “чвертинах життя” відчувається справжній генологічний “вибух” — різке оновлення відомих поетичних форм і створення власних кодувальних моделей. В останній період творчості І.Франко, ніби по колу, повертається в царину оповідних структур, які, мабуть, найкраще відповідали специфічним обставинам естетичного освоєння дійсності” (с. 194—195). Виокремивши три основні типи ліричних структур у поезії І.Франка — рефлексійно-медитативні, медитативно-зображальні й ме-

дитативно-оповідні (с. 197), автор веде спостереження за моно- та поліжанровими сполуками у творчості поета. Цікаві також міркування В.Корнійчука, наприклад, про сонет “Не раз у сні являється мені...” як про романс, що трансформується у видіння, а згодом перетворюється на зловісну коліскову. У похоронній поезії “Вона умерла!..” дослідник віднаходить жанрові сегменти медитації і плачу, голосіння, ненії, врешті — некролог чи автоепітафію. Натомість дещо інші жанрові ознаки, на думку В.Корнійчука, має збірка “Із днів журби”, адже “природність особистих переживань, інтимність вислову не вимагають від поета різноманітності жанрових експериментів” (с. 252).

Третій розділ (“Образний світ”), по суті, розгортає тезу про те, що у Франковій універсальній моделі світу поєдналися дві основні категорії буття: “боротьба як ненастанний бунт проти дійсності і любов як перманентне прагнення до гармонії, життєвої насолоди, внутрішнього “супокою”, отже, про дві цілісні картини світу, відтак — про дві іманентні системи художніх образів, “що наближаються або віддаляються одна від одної залежно від ліричної ситуації, поетичного настрою чи переживання” (с. 288).

Загалом можемо погодитися з такою двоєдиною структурою образного світу Франкової лірики, хоч із цим положенням можна й полемізувати (чому дві, а не більше? чому саме “боротьби і любові”? тощо). Хай там як, та запропонована класифікація, на наш погляд, вимагає більшої чіткості; доцільно, мабуть, віднайти образні підсистеми, групи образів і т. ін. До того ж, впадає у вічі певна упередженість автора щодо відбору аналізованих образів. Зрозуміло, що охопити зором усе величезне багатство Франкової образності навіть у значній за обсягом монографії неможливо (врешті, це не основне завдання дослідника). Та все ж виникає запитання: чому автор побудував свою концепцію здебільшого на матеріалі двох збірок — “З вершин і низин” та “Зів’яле листя” (навіть коли вони в цьому сенсі символічні)? А інші випали з поля зору літературознавця — і порушилася дослідниць-

ка традиція у межах монографії: у двох попередніх і в наступному, четвертому (“Семантика ритму”) розділах демонструється аналіз текстів за поетичними збірками і з уваги дослідника не випадає жодна з них. Скажімо, загальний “образ любовного страждання” могли б доповнити поезії “В парку є одна стежина...”, “Коли часом в важкій задумі...”, “Де я не йду, що не почну...” (“Із днів журби”), “Дівчино, моя ти рибчино...” (“Semper tiro”) та інші.

Нарешті, “звіряючи “алгеброю” гармонію вірша” (4-й розділ), В.Корнійчук пропонує “стереометричний аналіз ритмомелодики, який враховує естетичні й формальні параметри художнього тексту” (с. 372). І справді, дослідження ритмо-метричної структури Франкового вірша — не самоціль для автора. Він простежує, як ритміко-інтонаційний сегмент тексту співпрацює з іншими, наприклад, із жанровим (“Свічку поставив ти в церкві...”), коли “сам жанр проповіді диктував поетові таку незвичну для лірики моралізаторську тематику” (с. 421); характер ритмомелодики циклу “До Бразилії!” зумовлений родовими (“тенденцією до епізації”) та наративними (“до прозорого способу висловлення”, с. 426) особливостями. Той чи той ритмічний малюнок вірша (на цьому також наголошено в монографії),

безперечно, закорінений у внутрішніх станах автора, у його емоціях і темпераменті, у “чуття скарбі багатому” (“Буркутські станси”). В.Корнійчукові й тут вдається вловити тенденції розвитку Франкової ритмомелодики. Тож виокремлюємо й історико-поетикальний обрій у цій монографії. Таких горизонтів можна помітити ще кілька, однак важливіше інше: застосовуючи всебічний аналіз, дослідник пропонує читачеві власне стереометричне бачення того чи того тексту. Так, веснянку “Вже сонечко знов по лугах...” проаналізовано з жанрознавчих (це — образок, с. 205), ейдологічних (с. 305—307) та ритмознавчих (с. 374—376) позицій; “В Перемишлі, де Сян пливе зелений...” — досліджується жанрова природа (с. 227), семантика ритму (с. 397). Таких прикладів можна навести дуже багато. До того ж авторові вдалося уникнути повторів і дублювань.

Отже, монографія В.Корнійчука — цікаве й оригінальне дослідження, яке всебічно охоплює творчий універсум І.Франка, сміливо претендує на універсальну комплексну студію поетової лірики. Розглядаючи горизонти поетики, вона сама відкриває нові обрії для майбутніх студій.

м. Львів

Микола Легкий

ПРО СЕКРЕТИ ТЕКСТОЛОГІЇ – ТЕОРЕТИЧНІ Й “ПЕРСОНАЛЬНІ”

Гнатюк М. Юрій Яновський: текст і авантекст. Монографія. – К., Ніжин: ТОВ «Видавництво “Аспект – Поліграфія”», 2006. – 328 с.

Книга Мирослави Гнатюк “Юрій Яновський: текст і авантекст” (К., 2006) — одне з перших у нашій літературознавчій науці синтетичне, багатопланове, на сучасному науковому рівні дослідження теоретичних проблем текстології і водночас зразок т.зв. “персональної текстології”: реконструкція на цій базовій основі процесу становлення художнього тексту у творчості Ю.Яновського в зіставленні з авторським задумом, у складному й суперечливому контексті доби.

Основним “персонажем” книги М.Гнатюк на рівних з постаттю одного з найвидатніших українських прозаїків ХХ ст. Юрія

Яновського, “його величність” текст як базове фундаментальне поняття гуманітарних наук, як культурне надбання нації, як матерія словесної художньої творчості, “безпосередня дійсність думок і почувань” (М.Бахтін). Як твердий фундамент для побудови обґрунтованих дослідницьких концепцій, теоретичного осмислення способів творчої роботи, еволюції образної та світоглядної системи митця, психології процесів художнього мислення. Носій потенційної можливості нових прочитань та інтерпретацій із залученням широкої джерельної бази (рукописні та друковані матеріали, щоденникові записи, мемуари, листи) і